

Výsledky umelecko-historického a archeologického výskumu na Nálepkovej ulici č. 19–21 v Bratislave

(Príspevok k meštianskej architektúre 13. storočia v Bratislave)

MARTIN MELICHERČÍK-DANIEL REXA

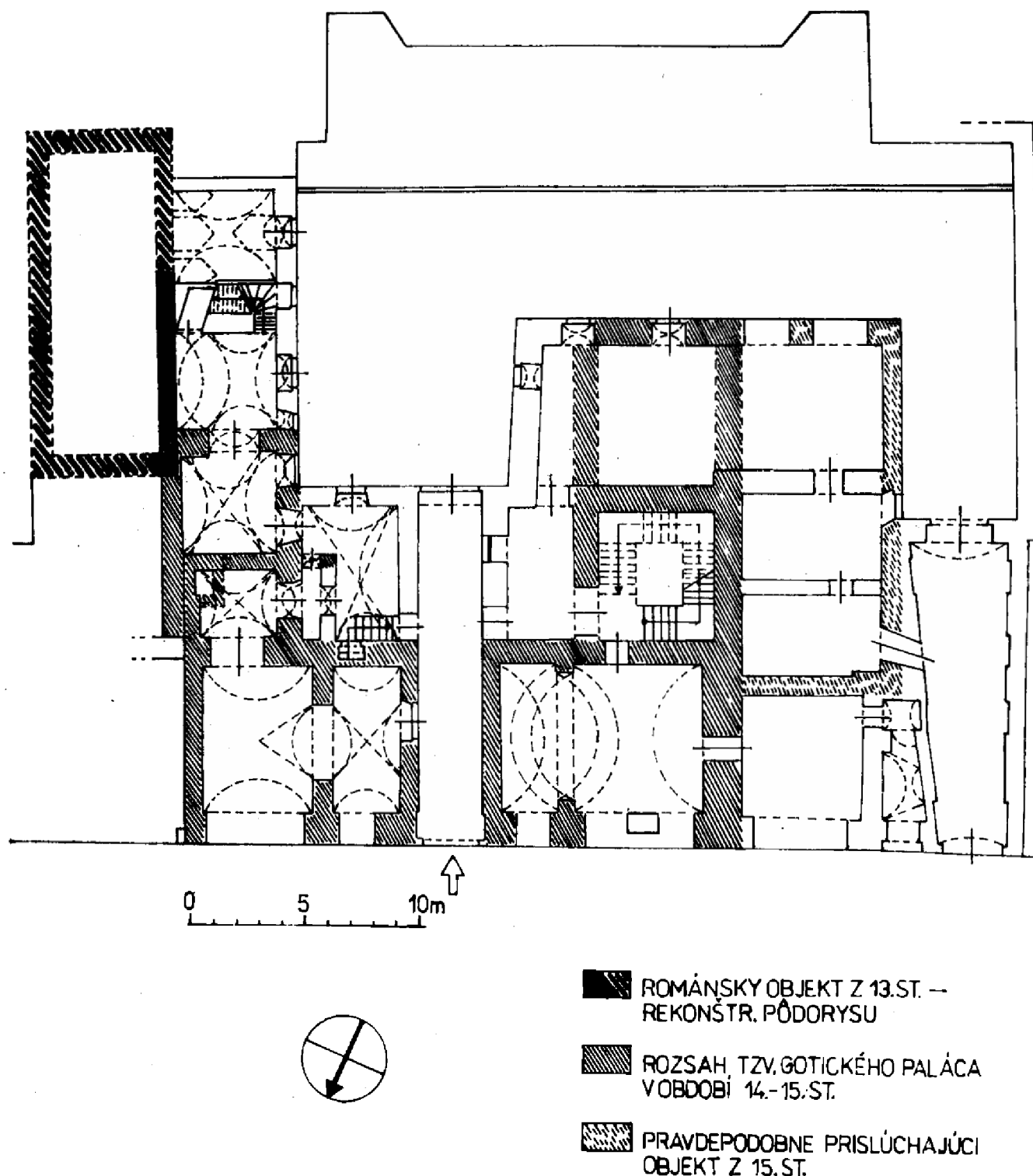
Objekt býv. Pálffyho paláca na Nálepkovej ulici č. 19–21 je situovaný v južnej fronte dnešnej Nálepkovej ulice, bývalej Dlhej ulice. Táto komunikácia patrí k najstarším v historickom jadre mesta a pôvodne tvorila východno-západný ťah (tzv. Nitrianska cesta), ktorý vyúsťoval k brodu cez Dunaj. V štruktúre stredovekého, opevneného mesta zo 14.–15. storočia bola hlavnou ulicou pred jeho južným opevnením a uzatvárali ju na východe Laurínska brána a na západe brána Vydrická.

Poznatky o stredovekej zástavbe pozdĺž býv. Dlhej ulice, aj vzhľadom na jej vek a postavenie v urbanizme stredovekého mesta, sú pomerne skromné. Túto situáciu dokresľuje aj fakt, že stavebne-historicky tu bolo doteraz preskúmaných len niekoľko málo objektov. Je tiež faktom, že mnohé poznatky o stredovekých objektoch v okolí ulice neboli v minulosti zachytené, resp. objekty pri novodobých úpravách neboli preskúmané; niektoré zanikli bez príslušnej prieskumovej dokumentácie. V okolí nami skúmaného objektu býv. Pálffyho paláca je však situácia priaznivejšia a dovoľuje zhodnotenie širších historických súvislostí, najmä vzhľadom na blízkosť objektu k južnej časti opevnenia mesta (A. Fiala–T. Štefanovičová, 1964; P. Baxa, 1975). Zhodou okolností sa uskutočnil už dávnejšie výskum susediaceho objektu, aj keď len v čiastkovom rozsahu, na Nálepkovej ulici č. 17 (Z. Ševčíková, 1975). Jeho výsledky sú dôležité pre vzájomné porovnanie vývoja stavebnej situácie na susediacich parcelách, ktorý tu bol v stredoveku spoločný, zrejme na základe vlastníctva príbuzných majiteľov.

Z hľadiska umelecko-historického bol objektu býv. Pálffyho paláca prisudzovaný význam dokladu klasicistickej architektúry 19. storočia v Bratislave. Vo všeobecnosti bol prijímaný názor, že palác vznikol spojením dvoch, resp. troch starších domov (Súpis I, 1967, s. 170; Vlastivedný sprievodca po hl. meste SSR Bratislave, 1976, s. 187; St. Jankovič, 1979). O týchto objektoch však neboli známe ďalšie bližšie údaje a do r. 1982 nebol objekt stavebno-historicky preskúmaný. Až počas stavebno-realizačných prác celkovej obnovy objektu v spomínanom roku boli odkryté, pri stavebnej činnosti, dovtedy neznáme architektonické detaily a súvislé plochy stredovekých omietok. Na základe týchto skutočností bol následne prac. Mestskej správy pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave zahájený záchranný umelecko-historický a architektonický výskum, paralelne aj výskum archeologický. V priebehu výskumných sezón r. 1982–1985 dostal záchranný výskum charakter výskumu systematického a to celého objektu a jeho najbližšieho okolia. Tento spôsob výskumu sa ukázal ako nevyhnutný a zodpovedajúci získanými prekvapujúcimi a nečakanými objavmi a nálezmi. Tieto nálezy možno už dnes hodnotiť ako závažné a cenné príspevky k poznaniu vývoja stredovekej, meštianskej architektúry Bratislavy 13.–15. storočia, a to z viacerých aspektov. Okrem iného možno konštatovať, že zachytené nálezy a nálezové situácie v objekte býv. Pálffyho paláca reprezentujú vrcholné kultúrno-historické hodnoty meštianskej architektúry

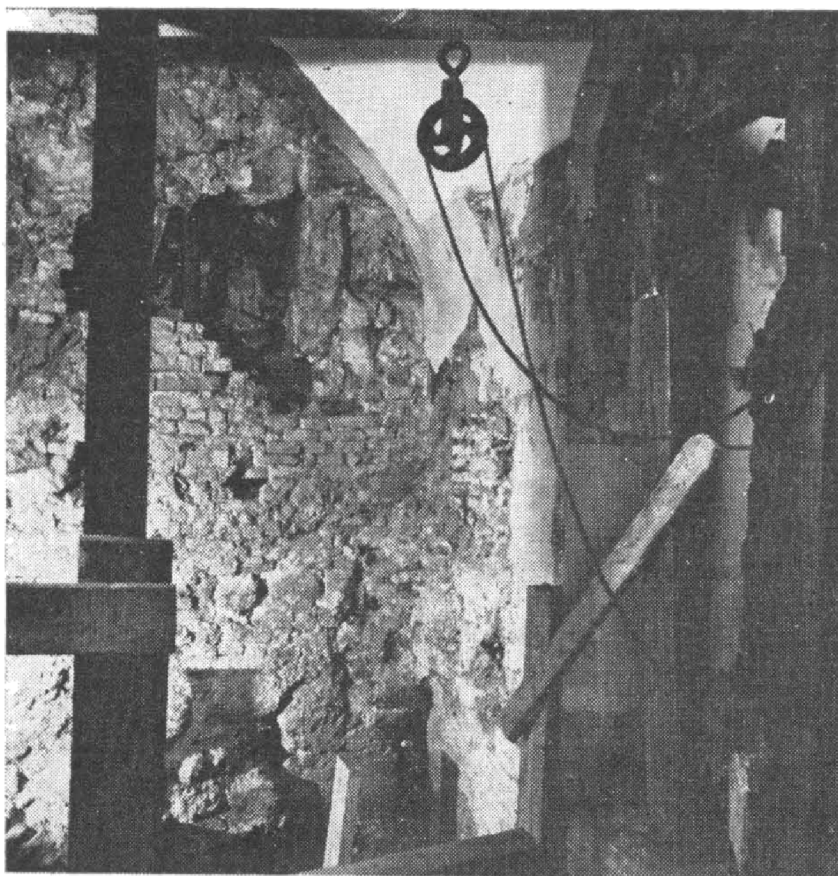
a staviteľstva v historickom jadre mesta, zrovnateľné s hodnotami najvýznamnejšej stavby stredovekého mesta – Starej radnice. Domnievame sa ďalej, že v širšom historickom kontexte a spojitostiach sa jedná o nálezy celoslovenského a zrejme aj stredoeurópskeho významu. V rámci tohto príspevku však nie je možné venovať pozornosť detailnému zhodnoteniu a celkovej analýze objektu býv. Pálffyho paláca, ale chceme poukázať na základné a nosné poznatky získané touto analýzou.

Umelecko-historický výskum poukázal v prvom rade na mimoriadnu koncentráciu stredovekých objektov na tejto pomerne nevelkej parcele. Archeologický výskum doplnil tieto poznatky o zachytenú stratigrafiu vzniku

Obr. 1. Bratislava, býv. Pálffyho palác na Nálepkej ul. 19–21. Pôdorys prízemnia s umelecko-historickou analýzou hlavných stredovekých fáz vývoja objektu. Zakreslené do stavu objektu z r. 1979–1982.

a narastania historického terénu od dôb prehistorických až po súčasnosť. Zvlášť závažné sú potom nálezy svedčiace o súvislom a intenzívnom keltskom osídlení na lokalite a nálezy zo slovanského obdobia 9.–10. storočia. Vzhľadom na veľké množstvo sekundárne použitého rímskeho stavebného materiálu (tehly, častí architektonických článkov, opracovaných kamenných kvádrov) v stredovekých murivách, nie je vylúčená možnosť uvažovať o existencii rímskej stavby v blízkom okolí; bližšie určenie tejto stavby nie je zatiaľ možné. Hlavnú stavebnú činnosť na lokalite v stredoveku potom dokladá výskumom objavený objekt tzv. gotického paláca, ktorý bol zachytený v celom stavebnom rozsahu. V pôvodnej podobe predstavuje obdĺžnikovú stavbu o rozmeroch 24×8,5, orientovanú širšou stranou do uličnej fronty Nálepkovej ulice. Jednoposchodová budova paláca má na prízemí centrálné umiestnený prejazd; podpivničený bol len ľavý trakt vedľa prejazdu. Miestnosti prízemnia slúžili pravdepodobne k hospodárskym a prevádzkovým účelom. Vstupovalo sa do nich portálom z ľavej strany prejazdu a ďalším vstupom, z nádvorja, do pravého traktu. Pôdorysná schéma prízemnia je zopakovaná aj na 1. poschodí, s vynechaním priečok nad prejazdom. Tým tu boli vytvorené tri veľké miestnosti, obytné a spoločenské, ktoré boli prístupné dvomi nezávislými vchodmi. Otázka prepojenia prízemnia a 1. poschodia nie je doposiaľ celkom uzavretá. Predpokladáme však nezávislosť prízemnia od poschodia, bez vnútorných komunikácií. Pozitívne je zistené, že obytná miestnosť na 1. poschodí v ľavej časti mala z južnej, dvorovej časti pristavanú malú, schodištvovú vežičku, v spodnom priestore so zásobárňou. Pôvodne mali všetky miestnosti paláca drevené trámové stropy. Z veľkého množstva fragmentov a architektonických detailov stavby (zvyšky ostení a záklenkov okien, vstupov, výklenkov a ník, detaily omietok, maltových podláh, komíno-

Obr. 2. Bratislava, býv. Pálffyho palác na Nálepkovej ul. 19–21. Nárožie románskeho objektu z 13. storočia, dnes v interiéri prízemnia ľavého dvorového kridla býv. Pálffyho paláca. V strednej časti nárožia porušené mladšími zásahmi. Foto V. Kamenická.

↑
NÁROŽIE ROMÁNSKEHO OBJEKTU Z 13.ST.

vých telies, stavebného materiálu a i.) sú pre datovanie pôvodnej stavby určujúce objavené sedilie prejazdu. Na ich základe je možné datovať obdobie vzniku tzv. gotického paláca okolo, alebo tesne po polovici 14. storočia. Rozsah parcely, na ktorej stál objekt a jej presné vymedzenie v dvorovej časti, sa nedá zatiaľ presne ohraničiť. Spôsobuje to aj neobjasnená situácia niektorých bližšie neurčených murív z východnej strany paláca; nemožno tu vylúčiť existenciu zvyškov starších objektov. Na šírku stredovekej parcely južným smerom, k hradbám, však poukazuje nález studne v ľavej časti nádvorja. Potom táto šírka, od dnešnej uličnej čiary, sa pohybuje v rozpätí 28–30 m. Výskumom boli tak isto zachytené rozsiahle stavebné úpravy a dispozičné rozšírenie pôvodného objektu, ktoré sú datovateľné ešte do poslednej tretiny 14. storočia. V dvorovej časti bolo pristavané k stredovekému palácu, k západnému traktu, južné krídlo o dĺžke 13 m, kde boli zachytené časti veľkých, lomených okien s omietkovými paspartami, pôvodne s kružbovými výplňami. Na mieste malej schodišťovej vežičky bola postavená väčšia, skoro štvorcová vežička, s vnútorným schodišťom vedúcim do 1. poschodia. Táto mladšia vežička mala na prízemí zo západnej strany vstupný portál a malé okienko. Z tejto stavebnej fázy boli zistené stopy po murovaných arkádach prízemja, nesúce ochodzu, ktorá obiehala pozdĺž paláca a jeho krídla vo dvorovej časti. Celkovú stavebnú situáciu koncom 14. storočia dokresľuje nález zamurovaného cimburia veže, ktorá siaha do výšky 15 m od úrovne dnešnej ulice. Táto veža, jej západný obvodový múr, je priamo nadstavaný na uzatvárajúcom, východnom obvodovom múre gotického paláca a je obsiahnutá v komplexe objektov na Nálepkovvej ulici č. 17. Priame prepojenie paláca a veže nebolo nikde zachytené a nedá sa ani predpokladať. O tom svedčí aj postavenie vysokého parcelačného múru, ktorý stavebne oddeľuje palác od vedľajšieho komplexu s vežou. Na základe týchto skutočností usudzujeme na to, že koncom 14. storočia dochádza k zmene a deleniu staršej parcelizácie, ktorá bola podmienená výstavbou stredovekého paláca a jemu predchádzajúcich, starších objektov. Stavebná spojitosť paláca a veže zároveň však poukazuje na bližšie spojitosti majetkové, resp. príbuzenské, majiteľov týchto objektov. Posledné výskumy v historickej topografii mesta, doposiaľ kriticky neprehodnotené (V. Jankovič, 1971; ten istý, 1973; ten istý, nedat.), zhodnocujú písomné pramene o objektoch v týchto miestach, siahajúce len do prvej tretiny 15. storočia. Z nich je zrejmé, že na mieste a v okolí nami skúmaného objektu stáli v stredoveku významné budovy – dom grófa Karola, dom v kráľovskej držbe, dom richtára Mikuláša Flinsa, mníšsky dvor. Na základe týchto údajov a ich porovnaní s dosiahnutými výsledkami výskumu je možné uvažovať o tom, že palácová stavba takéhoto rozsahu a honosného architektonického výrazu patrila v priebehu 14.–15. storočia poprednému predstaviteľovi mesta, možno z kráľovského dvorského okruhu. Ďalšie indície nevyklučujú aj možnosť, že sa jedná o stavbu kráľovskej kúrie. Z umelecko-historického hľadiska predchádzajúce domnienky len potvrdzujú ďalšie nálezy v tzv. gotickom paláci, ktoré pochádzajú z prestavieb objektu v priebehu 15. storočia. Pôvodná dispozícia paláca bola rozšírená o prístavbu v dnešnom ľavom, dvorovom krídle, ale pravdepodobne s južným krídlom objektu boli spojené ďalšie prístavby vo východnej časti. K hlavným nálezom z tohto obdobia treba priradiť priečku v južnom krídle paláca, členenú dvojsovým portálom, v tympanonoch so slepými, omietkovými kružbami, ďalej nález časti rebrovej klenby kaplnky na 1. poschodí paláca, časti stredovekých okien a portálov, omietkové úpravy interiérov a uličnej fasády, oblúky arkierov v hlavnej sále paláca na 1. poschodí, zachovaný systém komínových prieduchov v priečkach, nález keramických dlaždíc podláh, stopy po tehlových klenbách na prízemí objektu a ď.; tieto nálezy dopĺňa aj rozsiahly súbor sekundárne použitých detailov zo stredovekých portálov, okien, ríms, klenieb a iných, ktoré je možné datovať do 13.–16. storočia.

Odhlíadnuc od ďalšieho vývinu objektu tzv. gotického paláca v nasledujúcich historických obdobiach, popredné miesto v stavebno-historickom výskume býv. Pálffyho paláca zaujíma ďalej nález murovanej stavby, ktorá je označená v pracovnej hypotéze ako *románsky dom*. Z celkovej analýzy a vyhodnotenia nálezových situácií umelecko-historického výskumu vyplýva, že najstaršiu stavebnú činnosť na lokalite predstavuje zachytené nárožie a prifahlá časť obvodového múru objektu, ktorý bol ešte koncom 14. storočia začlenený do komplexu vežového objektu na Nálepkovej ulici č. 17 a tvoril súčasť deliaceho, parcelačného múru medzi ním a stredovekým palácom na Nálepkovej ulici č. 19–21. Pri rekonštrukcii pôvodnej situácie predpokladáme, že románsky dom stál samostatne v dvorcovej zástavbe v blízkosti stredovekej komunikácie býv. Dlhej ulice (dnes je vzdialený od uličnej čiary približne 16,5 m). Zatiaľ nevieme posúdiť, či netvoril súčasť zástavby na rozsiahlejšej parcele a zachoval sa len ako jej murované jadro.

Z objektu poznáme doposiaľ jedno spomínané nárožie, vymurované z rôzne veľkých, opracovaných pieskovcových kvádrov, ktoré majú na povrchu stopy po konečnej úprave zubákom. Na vyrovanie roviny medzi kvádrami boli použité zlomky rímskych tehál. Predpokladáme, že väčšina kvádrov je sekundárne použitý materiál z doteraz neznámej rímskej stavby. Prifahlá časť obvodového múru objektu je vymurovaná výlučne z lomového, neopracovaného kameňa (žula), zjavne kladeného do riadkov o rôznych, nepravidelných šírkach. V hornej časti zachovaného muriva sú zachytené riadky z prisekaného lomového kameňa, kladeného na spôsob stavebnej techniky *opus spicatum*. Ako spojovací materiál je použitá veľmi hrubá, štrková malta so zrnami nedohasneného vápna, na povrchu okrovo až tehlovo-červeno sfarbená. Táto malta neprechádza cez rovinu líca steny, ale je len miestami čiastočne rozotretá medzi kameňami. Tak isto je malta ku kvádom nárožia len pritiahnutá a vyplňuje medzery medzi ich nepravidelnosťami; na jednom mieste medzi kvádrami je malta vyhladená v podobe tvarovanej špáry.

Výška zachovanej steny s nárožím je približne 6 m, jej dĺžka okolo 8,7 m. Zachytené je rozhranie základového a nadzákladového muriva, ktoré tvorí plytký, odsadený sokel. Výška základového muriva je prekvapujúco malá, približne 1 m. Pôvodné ukončenie koruny muriva nie je zachované a je predpoklad, že stena objektu bola vyššia. Tak isto nepoznáme žiadne pôvodné otvory na tejto stene, ale vo výške 5,1 m od úrovne základového sokla a vo vzdialenosti 3,2 m od nárožia objektu bola nájdená sekundárne prerazená strieľňa, ktorá má v osteniach opracované pieskovcové kvádre. Šírka štrbiny strieľne je 17 cm. Vo vnútornom oblúku výklenku strieľne a vedľa kvádrov ostenia štrbiny sú v prevažnej miere sekundárne použité časti a zlomky rímskych tehál.

Pri celkovej rekonštrukcii podoby objektu, vychádzajúc aj z doposiaľ preskúmanej situácie v objekte na Nálepkovej ulici č. 17, sa domnievame, že pôvodná stavba predstavuje obdĺžnik o rozmeroch 15 × 6,5, s možným, čiastočne zapusteným prízemím do terénu a jedným nadzemným podlažím. Vnútorné členenie dispozície nepoznáme, rovnako ani umiestnenie vstupu do objektu. Úroveň terénu v čase výstavby tejto stavby je približne – 80 cm od súčasnej úrovne Nálepkovej ulice. Zánik objektu ako samostatnej jednotky určuje nadstavba veže nad tzv. gotickým palácom a jeho začlenenie do parcelačného múru spomínaného komplexu stavieb na Nálepkovej ulici č. 17.

Z hľadiska umelecko-historického neposkytujú získané poznatky o objekte presnejšiu oporu pre jeho datovanie. Rozbor stavebnej techniky, výstavba nárožia a jeho detaily, však nevyklúčujú datovanie stavby do obdobia 13. storočia, s možnosťou posunutia tejto hranice do jeho prvej polovice. Oporou pre upresnenie datovania z umelecko-historických aspektov je tu potom najmä porovnávajúci materiál zo starších výskumov z historického jadra mesta a ďalej vyhodnotenie poznatkov

Obr. 3. Bratislava, býv. Pálffyho palác na Nálepkovvej ul. 19–21. Nárožie románskeho objektu z 13. storočia v interiéri miestnosti na 1. poschodí. Foto V. Kamenická.

Obr. 4. Bratislava, býv. Pálffyho palác na Nálepkovvej ul. 19–21. Ostroha s ozubeným kolieskom (Sonda 1) 13. stor. Kostenná pracka z troch častí spojených železným drôtom (Sonda 5), 13. stor. Foto V. Kamenická.

z výskumov, ktoré boli získané v posledných rokoch pri prieskumných prácach vykonávaných MSPSOP v Bratislave. Rozsah a zameranie predkladaného príspevku však nedovoľuje bližšie sa s uvedenou problematikou zaoberať.

Z hľadiska paralelne prebiehajúceho archeologického výskumu na lokalite treba uviesť, že tento začal v priebehu r. 1982 pod vedením PhDr. P. Baxu a bol v počiatočných sústreďený na suterénne priestory v býv. Pálffyho paláci. V r. 1983, na základe závažnosti nálezov umelecko-historického výskumu a ich vyhodnotenia, došlo k rozšíreniu výskumu aj v nepodpivničených priestoroch paláca a neskôr na nádvorí. Primárnym cieľom výskumu bolo upresnenie chronologických a typologických pozorovaní zachovanej architektúry a to archeologickými metódami. V súčasnosti sa môžeme čiastočne vyjadriť nielen k tomuto problému, ale aj k celkovej vertikálno a horizontálno-stratigrafickej situácii na parcele. Treba však upozorniť na skutočnosť, že v dôsledku intenzívnych zásahov do terénu v súvislosti so stavebnou činnosťou, alebo inými úpravami – planírky, dlažby a pod., sú pozorovania založené, resp. zložené zo zlomkov zachovaných pôvodných, neporušených stratigrafických situácií.

Kľúčom k pochopeniu sídelno-historických štruktúr je rekonštrukcia pôvodnej geomorfologickej situácie. Sondami v suterénoch sa podarilo určiť pôvodné sterilné podlažie, ktoré tvorí kvartérna štrková terasa a piesok. Na ňom sa vytvorila nivná pôda karbonátová. Datovanie tohto pôdného horizontu zostáva zatiaľ otvorené. Vznik ďalších vrstiev a teda celkový vertikálny nárast terénu súvisí s osídlením v dobe laténskej a v ďalších obdobiach. Priame stopy po riečnych náplavách, i keď Duňaj tiekol a meandroval pomerne blízko, nie sú na lokalite doložené. Zdá sa, že terén bol skôr parciálne zavlhčován z vyšších terás Dunaja (za ústnu informáciu ďakujeme PhDr. P. Baxovi). Zahlinené piesky a humózne vrstvy s prímiesami antropogénneho pôvodu z protohistorických a ranostredovekých období vytvárali dostatočne priaznivé statické podmienky pre zakladanie viacpodlažných murovaných objektov (expertíza – Stavoprojekt Bratislava).

Z dôvodov upresnenia datovania predpokladaného románskeho domu, sme k jeho nárožiu a západnej stene situovali dve sondy. Rozbor vertikálno-stratigrafickej situácie potvrdil datovanie objektu, ktoré bolo vyslovené na základe pozorovaní zachovanej architektúry. V dobe okolo vzniku objektu došlo v jeho bezprostrednej blízkosti k výraznej úprave terénu. Zatiaľ sa nedá jednoznačne určiť, či táto prebehla v súvislosti so stavbou, či už pred jej začatím, alebo počas stavebných prác, resp. či bola súčasťou staršieho projektu, ktorý zatiaľ nepoznáme. Jednoznačným sa javí fakt, že výrazná intencionálna terénna depresia pri nároží objektu bola počas stavebných prác zapĺňaná a úplne vyplnená zeminou a stavebným odpadom – zlomkami tehál, maltou, pieskom, drobným lomovým kameňom, zlomkami korýtkovej strešnej krytiny a kuchynskou keramikou. Po vyplnení depresie došlo k nárastu ďalšej vrstvy stavebného odpadu, ktorá súvisí ešte so stavbou objektu, poprípade jeho dostavbou, či opravou.

Keramický materiál z výplne depresie a stavebnej vrstvy nad ňou tvorí bežná úžitková keramika, ktorú za súčasného stavu poznania môžeme rámcovo datovať do 13. storočia, pričom tu doznievajú staršie tvary a objavujú sa nové, ktoré sú typické pre nasledujúce obdobia.

Základom nášho upresneného datovania vrstiev stavebného odpadu a teda i samotnej stavby je nález dvoch mincí. Prvá sa našla na dne zásypu depresie. Ide o mincu, ktorá je prisudzovaná Belovi III. (1172–1196) (L. Huszár, 1979, s. 40). Druhá minca sa našla vo vrstve stavebného odpadu nad výplňou depresie. Je to viedenský fenig Leopolda VI. (1210–1230). (Za pomoc pri určení mince ďakujeme A. Fialovi z Mestského múzea v Bratislave.) V tejto vrstve sa našla aj kostenná pracka. Jej tvar je typickým módnym tvarom 13. storočia, ku ktorému sú

známe analógie z Nemecka (Freiburg) a aj zo starého mesta v Londýne (I. Fingerlin, 1980, s. 47). K rámcovému datovaniu tejto vrstvy prispel aj nález dvoch železných ostroh. Patria do skupiny C, podľa typológie A. Ruttkaya, s prehnutými ramenami a dole skloneným trňom s ozubeným kolieskom. Ramená sú ukončené vertikálnym plochým krúžkom s okrúhlym otvorom. Nálezy tohto typu s možným datovaním pred polovicu 13. storočia zo Slovenska pochádzajú z lokalít Bojnica a Hurbanovo-Bohatá. V nemeckom prostredí sa ostrohy s ozubeným kolieskom objavujú tiež v 1. polovici 13. storočia (A. Ruttkay, 1976, s. 347, 350-1).

Tieto nálezy a celková vertikálno i horizontálno-stratigrafická situácia na lokalite nás vedú k týmto záverom:

1. V rámci zistených stredovekých murovaných objektov je tento najstarší.
2. Objekt vznikol v 1. polovici 13. storočia.
3. Počiatok stavebných prác môžeme zatiaľ datovať do prvých dvoch desaťročí 13. storočia.

Vznik murovanej stavby v prvej polovici 13. storočia na lokalite svedčí nielen o nových kvalitatívnych zmenách v priestore historickej Bratislavy, ale aj o zmene postavenia lokality v rámci vtedajšej sídelnej štruktúry. Nevýrazné humózne vrstvy datované keramickým materiálom do 10.-12. storočia, s malým obsahom antropogénneho pôvodu, svedčia o skutočnosti, že táto poloha ležala zrejme na okraji sídelnej aglomerácie. Intenzívne osídlenou a exploatovanou sa stáva až v prvej polovici 13. storočia, kedy sa tu vytvára historická niveleta viditeľná takmer na celej ploche lokality. Jej úroveň sa pohybuje okolo 137 m. n. m. a tvoria ju či už vrstvy mazanice a popola (S-I - za prejazdom na č. p. 21), alebo tvrdá štrkopiesčitá exteriérová dlažba (S-II - pred renesančnými arkádami, za prejazdom na č. p. 19).

Problematika vzniku a vývoja stredovekej Bratislavy, mesta v pravom slova zmysle, s kamennou murovanou zástavbou je stále otvorená. V súčasnosti sa zdá byť oprávnená domnienka, že kľúčom k jej riešeniu je obdobie 13. storočia. Ukazuje sa, že tu v priebehu tohto storočia vznikol rad murovaných stavieb, vežové objekty, samostatné domy v dvorcovej zástavbe a iné objekty. Nález románskeho objektu v priestore býv. Pálffyho paláca na Nálepkovej ulici č. 19-21 sa javí ako jeden z oporných bodov pre presnejšie poznanie a datovanie ranostredovekej architektúry na území historickej Bratislavy.

Literatúra

- Baxa P., 1975: Archeologický výskum pivnice domu na Hviezdoslavovom námestí č. 26, nepubl. rukopis výskumovej správy, 1975.
- Fiala A.-Štefanovičová T., 1964: Niekoľko poznámok k otázke mestského opevnenia Bratislavy v stredoveku, *Musaica*, Sborník FFUK XV (IV), Bratislava 1964, 81-86.
- Fingerlin I., 1980: Eine hochmittelalterliche Gürtelschnalle in Durchbrucharbeit, *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, 8/1980, 47-55.
- Huszár L., 1979: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute, München 1979.
- Jankovič St., 1979: Nálepkova (Dlhá) ulica a niektoré významné architektonické pamiatky tejto mestskej komunikácie, *Pamiatky a príroda Bratislavy*, Zborník MSPSOP v Bratislave za roky 1977-1979, 17-24.
- Jankovič V., 1971: Zásady a postup rekonštrukcie miestopisu historického jadra Bratislavy v stredoveku, *Monumentorum Tutela*, 7, 1971, 29-55.
- 1973: Výskum topografie historického jadra Bratislavy v 14.-16. storočí a jeho prínos pre najstaršie dejiny mesta, *Historický časopis*, XXI/3, 1973, 369-385.
- nedat.: Archívno-historické materiály k objektu na Nálepkovej ulici č. 17 a Nálepkovej ulici č. 19 (materiály k stredovekej topografii Bratislavy - inter. mater. SÚPSOP Bratislava).

- Ruttkay A., 1976: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur erste Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei – II, Slovenská archeológia, XXIV/2, 1976, 246–395.
- Súpis I., 1967: Súpis pamiatok na Slovensku, zv. I, Bratislava 1967.
- Ševčíková Z., 1975: Hmotné dokumenty stredovekej architektúry na Nálepkovej ul. č. 17 v Bratislave, Pamiatky a príroda Bratislavy, Zborník MSPSOP v Bratislave za rok 1974, 57–62.
- Vlastivedný sprievodca po hl. meste SSR Bratislave, 1976, II. diel.

Zusammenfassung

Ergebnisse der kunsthistorischen und archäologischen Erforschung in der Nálepkova Gasse Nr. 19–21 in Bratislava

Das Objekt des ehemaligen Pálffy-Palastes in der Nálepkova ulice Nr. 19–21 liegt an der Südfront dieser einst Dlhá ulice genannten Straße, die ursprünglich im historischen Stadtkern die West-Ost-Verbindung bildete. Im 14.–15. Jahrhundert war es die Hauptstraße vor der Südbefestigung der Stadt Bratislava.

Früher wurde der Palast als klassizistisches Bauwerk angesehen, das durch Verbindung mehrerer älterer Objekte entstanden war. Die kunstgeschichtliche und archäologische Untersuchung MSPSOP in Bratislava, die in den Jahren 1982–1985 im Rahmen der Erneuerung dieses Palastes verlaufen ist, stellte jedoch folgende Tatsachen fest:

1. Die wichtigste Bautätigkeit auf der Parzelle im Mittelalter stellte der einstöckige, 24 × 8,5 m große, sogenannte gotische Palast mit zentral liegender Durchfahrt und unterkellertem linken Trakt vor. Die Autoren datieren das Objekt nach den Sedilien der Durchfahrt in die Zeit um die Mitte des 14. Jahrhunderts. Die Untersuchung erfaßte dann umfangreiche bauliche und dispositionelle Berichtigungen aus dem letzten Drittel des 14. bis 15. Jahrhundert – den Zubau des südlichen Hofflügels und eines 15 m hohen, über die östliche Abschlußwand des Palastes ragenden Turms. In den Innenräumen wurden zahlreiche wichtige Funde getätigt, die hohe kulturhistorische Werte der städtischen Architektur des mittelalterlichen Bratislava vorstellen.

2. Das älteste gemauerte Objekt, das die Untersuchung identifizierte, ist allerdings das Haus aus dem 13. Jahrhundert mit erhaltener Ecke aus großen, regelmäßig bearbeiteten Steinquardern und dem Teil der angrenzenden Umfangsmauer aus Bruchstein, der in Reihen gelegt war. Eine Teil der Reihen war in der opus spicatum genannten Technik gebaut. Als Bindemittel hatte man grobkörnigen Mörtel mit Körnchen ungelöschten Kalks verwendet, der ockerfarbig bis ziegelrot war. Im Mauerwerk wurde ähnlich wie in den Mauern des mittelalterlichen Palastes eine Menge römischen Baumaterials verwendet – Bruchstücke von Ziegeln und bearbeiteten Sandsteinquardern. Die Autoren nehmen an, daß der ursprüngliche Bau ein 15 × 6,5 m großes Rechteck mit teilweise vertieftem Erdgeschoß und einem oberirdischen Stockwerk vorgestellt hat.

Die archäologische Untersuchung erfaßte Teile der ursprünglichen vertikalen und horizontalen Stratigraphie: das Liegende – eine quartäre Schotterterrasse, Kulturschichten aus der La-Tène-Zeit, dem frühen und gipfelnden Mittelalter. Der archäologischen Untersuchung gelang es auch den ältesten Mauerbau genauer zu datieren. In einer mächtigen Bauschicht fand man zwei Münzen – Belos III. (1172–1196) und einen Wiener Pfennig Leopolds VI. (1210–1230). Die Rahmendatierung ergänzt eine für das 13. Jahrhundert typische beinerne Klappe und zwei Rädchensporen, deren Vorkommen auf dem Gebiet der Slowakei schon vor der Mitte des 13. Jahrhunderts möglich ist. Nach diesen Tatsachen datieren die Autoren den Anfang der Bauarbeiten am gemauerten Objekt in die ersten zwei Jahrzehnte des 13. Jahrhunderts. In dieser Zeit hat sich also die Lokalität, die vorher, dem Charakter der Schichten aus dem 10.–12. Jahrhundert nach zu schließen, offenbar am Rand der Siedlungsagglomeration gelegen ist, in den Organismus der entstehenden Stadt eingefügt. Diese Stadt hatte schon im 13. Jahrhundert eine Reihe von steingemauerten Bauten, Turmobjekten, Häusern im Gehöftverbauung und anderen Objekten. Der Fund eines romanischen Objekts im Raum des ehemaligen Pálffy-Palastes in der Nálepkova ulice Nr. 19–21 ist einer der Stützpunkte zur genaueren Kenntnis und Datierung frühmittelalterlicher Architekturen auf dem Gebiet der historischen Stadt Bratislava.

Abbildungen :

1. Bratislava, ehemaliger Pálffy-Palast in der Nálepková ulice 19-21. Grundriß der Erdgeschosses mit kunstgeschichtlicher Analyse der mittelalterlichen Entwicklungsphasen des Objekts. Eingezeichnet in seinen Stand aus den Jahren 1979-1982.
2. Bratislava, ehemaliger Pálffy-Palast in der Nálepková ul. 19-21. Ecke des romanischen Objekts aus dem 13. Jahrhundert, heute im Innern des Erdgeschosses im linken Hofflügel des ehemaligen Pálffy-Palastes. Mittelteil der Ecke von jüngeren Eingriffen betroffen. Foto V. Kamenická.
3. Bratislava, ehemaliger Pálffy-Palast in der Nálepková ulice 19-21. Ecke des romanischen Objekts aus dem 13. Jhdt. im Interieur des 1. Stockwerks. Foto V. Kamenická.
4. Bratislava, ehemaliger Pálffy-Palast in der Nálepková ul. 19-21. Sporn mit Zahnrädchen (Sonde 1), 13. Jahrhundert. Beinern Klappe aus drei mit eisernem Draht verbundenen Teilen (Sonde 5), 13. Jahrhundert. Foto V. Kamenická.